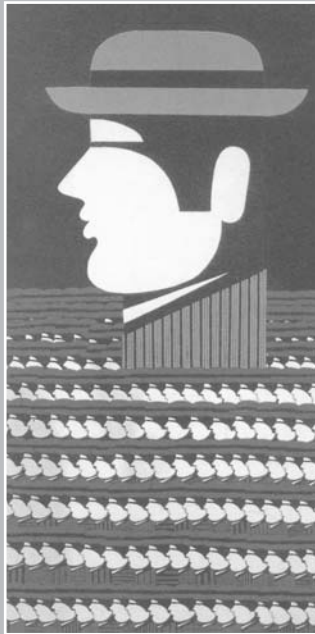

Η ΝΕΟΤΕΡΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Μεταπολεμική και σύγχρονη λογοτεχνία

ΜΙΛΤΟΣ ΣΑΧΤΟΥΡΗΣ

Τα δώρα

ΣΤΟΧΟΣ

Να γνωρίσουν οι μαθητές ένα μοντέρνο μεταπολεμικό ποίημα και να έρθουν σε επαφή με τα διακριτικά χαρακτηριστικά της μορφής και του περιεχομένου του.

ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Προσφορά-δώρο

Ο συμβολισμός του ουρανού

Κοινωνικός ρόλος και ιδιαιτερότητα του ποιητή

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

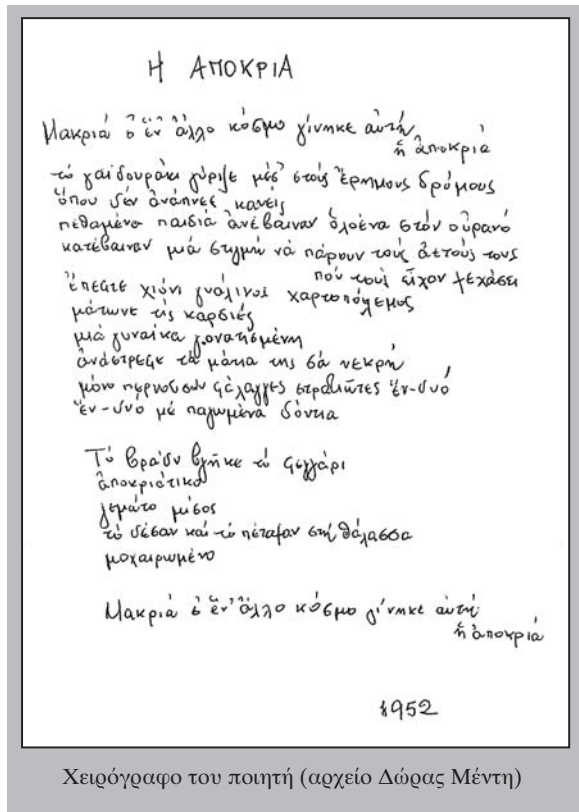
Το ποίημα «Τα δώρα» είναι το πρώτο δείγμα της ποιητικής του Σαχτούρη. Ανήκει στη δεύτερη ποιητική συλλογή του *Παραλογαίς* (1948), η οποία περιέχει ποικίλους μετασχηματισμούς θεμάτων, αντλημένων από τα δημοτικά τραγούδια (παραλογές), το παραμύθι και την ταραγμένη μεταπολεμική ιστορία. Η λιτή γλώσσα και ο αδρός χειρισμός του θέματος συνδυάζονται με την εξπρεσιονιστική τεχνική. Στον τίτλο και στην πρώτη στροφή του ποιήματος κυριαρχεί η ευχάριστη διάθεση μέσα από το αίσθημα της προσφοράς των ανθρώπων στον ποιητή. Στη δεύτερη στροφή ο ποιητής χρησιμοποιεί τα δώρα που έλαβε, με τρόπο που ανατρέπει τις συνηθισμένες προσδοκίες του αναγνώστη: γονατίζει και καρφώνει στο πεζοδρόμιο τα πόδια των περαστικών. Αυτοί που καθηλώνονται δακρύζουν –μα δε δείχνουν τρομαγμένοι– και στρέφουν το βλέμμα τους στο φωτισμένο ουρανό, όπου δεσπόζει μια βασανισμένη στη γη ζητιάνα, που πουλά τσουρέκια (εικόνα συγγενική με εκείνη του ποιήματος «Το ψωμί»). Μέσα από τις συμβολικές αυτές ενέργειες του ποιητή ανακαλείται, με αντεστραμμένους ρόλους (ο ποιητής καρφώνει τους ανθρώπους/η ζητιάνα δικαιώνεται στον ουρανό), η μορφή και η σταύρωση του Χριστού. Η τρίτη στροφή εισάγεται με τριτοπρόσωπη αφήγηση, ενώ στη συνέχεια ακολουθεί διάλογος δύο ανθρώπων, μέσα από τον οποίο επανέρχεται συμβολικά το θέμα της προσφοράς, από την πλευρά, αυτήν τη φορά, του ποιητή. Οι άνθρωποι συνειδητοποιούν ότι ο ποιητής απευθύνεται τελικά στην καρδιά τους, στοχεύει δηλαδή να αφυπνίσει το συναίσθημα, να ευαισθητοποιήσει την ψυχή τους, να παρεμβάλει την ουράνια εικόνα ανάμεσα στις καθημερινές έγνοιες της επίγειας ζωής (όπως συμβαίνει και στο ποίημα «Το ψωμί»).

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οδυσσέας Ελύτης, «Δώρο ασημένιο ποίημα» στα Κ.Ν.Α. της Γ' Γυμνασίου.
2. Τζένη Μαστοράκη, «Η πόρτα», *Το σόι*, Κέδρος 1978, σ. 41.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Παρατηρήστε την περιγραφή των περαστικών, με σκοπό να αποδώσετε την ψυχική τους κατάσταση τη στιγμή που τους καρφώνει ο ποιητής. Αν προτιμάτε, ζωγραφίστε το θέμα.
2. Το ποίημα παρουσιάζει αρκετές γλωσσικές και υφολογικές επαναλήψεις. Γιατί τις χρησιμοποιεί ο ποιητής;
3. Διαβάστε προσεκτικά το ποίημα του Ελύτη «Δώρο ασημένιο ποίημα». Ποιον ιδιαίτερο ρόλο έχει εδώ ο ποιητής και ποια σημασία έχει το δώρο του για τους ανθρώπους; Συγκρίνετε με τον αντίστοιχο ρόλο του ποιητή στο σαχτούρικό ποίημα.
4. Αν έχετε τη δυνατότητα, είναι πολύ ενδιαφέρον να δείτε το ντοκιμαντέρ *Ποιος είναι ο τρελός λαγός του Λευτέρη Ξαnthόπουλου* (1992). Επίσης μπορείτε να ακούσετε το *Σαχτούρη να διαβάζει ποιήματά του σε κασέτα ή CD από τη σειρά «Διόνυσος»* (1977).

Χειρόγραφο του ποιητή (αρχείο Δώρας Μέντη)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Για τον Σαχτούρη, επιμέλεια Δώρα Μέντη, Λευκωσία, Αιγαίον 1998.
 Δάλλας Γιάννης, *Ο ποιητής Μίλτος Σαχτούρης*, Κέδρος 1997.
Διαβάξω, τχ. 436, 2003 [αφιέρωμα].
Η λέξη, τχ. 123-124, 1994.
 Μαρωνίτης Δ.Ν., *Μίλτος Σαχτούρης: Ανθρωποι-χρώματα-ζώα-μηχανές*, Γνώση 1980.
 Χατζηβασιλείου Βαγγέλης, *Μίλτος Σαχτούρης. Η παράκαμψη του υπερρεαλισμού*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας 1992.

ΠΗΓΗ

- Μίλτος Σαχτούρης (1919-2005), «Τα δώρα», *Παραλογαίς* (1958). *Ποιήματα*, Κέδρος 1984⁴, σ. 44.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

*Στο παιδί μου***ΣΤΟΧΟΣ**

Να έλθει σε επαφή και να εκτιμήσει ο μαθητής βασικές αρχές της μεταπολεμικής ποίησης, διαβάζοντας ένα κείμενο σημαντικού εκπροσώπου της.

ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Εμείς-εκείνοι

Αλήθεια-ψέμα

Εξωραϊσμένος λόγος-ρεαλιστική γλώσσα

Ιστορική μνήμη και ποιητικό χρέος

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ενταγμένο στην ποιητική συλλογή *Ο Στόχος*, η οποία πρωτοδημοσιεύτηκε στο πλαίσιο της αντιστασιακής συλλογικής έκδοσης *18 κείμενα* (1971), το ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη αποτελεί εμφανώς μια πολιτική αλληγορία και συγχρόνως ένα χαρακτηριστικό ποίημα ποιητικής. Ο ομιλητής του ποιήματος υπερασπίζεται τη ρεαλιστική, ή καλύτερα κυριολεκτική, αναφορά στα πρόσωπα και τα πράγματα, την ηθική και πολιτική κυριολεξία που ακυρώνεται από τον εξωπραγματικό λόγο των παραμυθιών. Στο επίπεδο της ποιητικής, ο Αναγνωστάκης εκμεταλλεύεται την καταστατική μεταφορά που δηλώνει ο τίτλος του ποιήματος και αναλαμβάνει το ρόλο του ποιητή, που γαλουχεί το κοινό του σαν πατέρα που μιλάει στο παιδί του. Αν αυτή η στάση εξηγείται από τα ιστορικά συμφραζόμενα του ποιήματος (στο πλαίσιο της δικτατορίας, ο πολιτικός ποιητής έχει κοινό το οποίο αισθάνεται υποχρεωμένος να γαλουχήσει – «Τώρα», τονίζει ο ποιητής, «τα βράδια, κάθομαι και του μιλώ»), η πολιτική αιχμή της παραβολής δεν είναι το ίδιο σαφής. Ο κυριολεκτικός λόγος της αλήθειας, που υποστηρίζει οργισμένος ο ποιητής ως αξίωμα ποιητικής και πολιτικής ηθικής, αντιπαραβάλλεται στο ποίημα με τον παραμυθιακό λόγο που κάποιοι άλλοι απηύθυναν στο παρελθόν στο παιδί-κοινό του. Αν το «παιδί» αυτό ταυτιστεί με το σύνολο του κοινού, τότε η διάκριση των δύο λόγων μπορεί να αναφέρεται στη διαφορά του αριστερού ποιητή από τους άλλους. Αν όμως το «παιδί-κοινό» του ποιητή αναγνωριστεί ως κοινό της Αριστεράς, όπως φαίνεται να υποδεικνύει το κείμενο («του τραγουδώ τους νεκρούς μας»), τότε η διάκριση των δύο λόγων παρουσιάζεται ως εσωτερική υπόθεση της αριστερής ποίησης. Απέναντι στην πειθαρχημένη κομματική διάνοηση, που εξωραΐζει και κολακεύει την επίσημη γραμμή προσφέροντας ποιητικά παραμύθια στον κόσμο της Αριστεράς (που ωστόσο δεν του «άρεσαν ποτέ τα παραμύθια»), ο Αναγνωστάκης αναλαμβάνει το μοναχικό έργο (ας προσέξουμε την προτίμηση στο πρώτο ενικό πρόσωπο) να αποκαταστήσει αλήθειες, να δείξει φταίχτες, να τιμήσει ήρωες και νεκρούς.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ηλίας Βενέζης, *Γαλήνη*, απόσπασμα στα Κ.Ν.Λ. της Β' Γυμνασίου.
2. Γεώργιος Βιζυηνός, [Στο χαρέμι] στα Κ.Ν.Λ. της Γ' Γυμνασίου.
3. Ανδρέας Εμπειρικός, «Ιωβηλαίον» [απόσπασμα], *Η σήμερον ως αύριον και ως χθες*, Άγρα 1984, σ. 84.

*Διότι πάντοτε τα παραμύθια έχουν αλήθεια
Ιδίως αυτά που είναι πλεγμένα με κογχύλια
Και γοητεύουν τα παιδιά τους νέους και τους γέροντες
Που έχουν ευαίσθητες ψυχές και ατσαλένια μπράτσα.*

ΕΥΡΥΤΕΡΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Πώς λειτουργούν τα παραμύθια στα κείμενα των Βενέζη και Βιζυηνού; Τι συνέπειες πιστεύετε ότι θα είχε στις δύο περιπτώσεις η αλήθεια, την οποία προκρίνει ο Αναγνωστάκης;
2. Προσπαθήστε να εξηγήσετε την απόλυτα διαφορετική άποψη για τα παραμύθια που εκφράζουν ο Εμπειρικός και ο Αναγνωστάκης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντί, τχ. 527-528, 1993 [αφιέρωμα].

Η λέξη, τχ. 11, 1982.

Για τον Αναγνωστάκη, επιμέλεια Νάσος Βαγενάς, Λευκωσία, Αιγαίον 1996.

Αράγης Πώργος, «Εισαγωγή στην ποίηση του Αναγνωστάκη», *Ασκήσεις κριτικής*, Σοκόλης 1990, σ. 149-155.

Δάλλας Γιάννης, *Πλάγιος λόγος. Δοκίμια κριτικής*, Καστανιώτης 1989, σ. 240-274.

Μαρωνίτης Δ.Ν., *Ποιητική και πολιτική ηθική*, Κέδρος 1976.

Orsina Vincenzo, *Ο Στόχος και η Σιωπή: Εισαγωγή στην ποίηση του Μ. Αναγνωστάκη*, μτφρ. Αυγή Καλογιάννη, Νεφέλη 1995.

Δισκογραφία: Στη σειρά «Διόνυσος»: *Ο Μανόλης Αναγνωστάκης διαβάξει Αναγνωστάκη*.

ΠΗΓΗ

Μανόλης Αναγνωστάκης (1925), «Στο παιδί μου», *Ο Στόχος* (1970). *Τα ποιήματα*, Πλειάς 1980¹⁰, σ. 152.

ΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ

*Τα πάθη της βροχής***ΣΤΟΧΟΙ**

Να κατανοήσουν οι μαθητές το συμβατικό τρόπο με τον οποίο εκφράζονται τα συναισθήματα στη σύγχρονη ποίηση και να προσεγγίσουν το έργο της Κικής Δημουλά.

ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Η βροχή ως στοιχείο υποβολής

Το συναίσθημα της μοναξιάς

Η απουσία του αγαπημένου προσώπου

Η ποιητική και ειρωνική χρήση της γλώσσας

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στο ποίημα αυτό η Κική Δημουλά δημιουργεί ένα αριστοτεχνικό παιχνίδι υποβολής μέσα από ένα πλέγμα κατάλληλων λέξεων και συμβολισμών. Η βροχή δίνει το έναυσμα για την έκφραση των συναισθημάτων που κυριαρχούν στο ποιητικό υποκείμενο. Το μονότονο άκουσμα της βροχής και το ασύνδετο σχήμα του ποιήματος δημιουργούν μια μουσική και υποβλητική ατμόσφαιρα. Η παρήχηση του σι μετατρέπεται «εν μέσω λογισμών και παραλογισμών» σε επανάληψη της λέξης «εσύ.» Πρόκειται για την «άλλη γραφή κι άλλη ανάγνωση», η οποία αποκαλύπτει την ένταση του ψυχικού άλγους που γεννά η απουσία του αγαπημένου προσώπου. Το ποιητικό υποκείμενο παρατηρεί τη βροχή, αλλά στην ουσία προβάλλει πάνω της τα δικά του συναισθήματα. Τα επίθετα «συλλογιστός», «συνέρημος» (ήχος), «βραδύγλωσση» (βροχή) αποδίδουν ιδιότητες εμψύχων και συμβάλλουν στη συμβολιστική έκφραση των ψυχικών καταστάσεων που βιώνει το υποκείμενο στη διάρκεια μιας «αξιμέρωτης νύχτας». Παρά την επανάληψη του δεύτερου ενικού προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας, απουσιάζει το δεύτερο πρόσωπο του ρήματος. Στην ουσία έχουμε ένα μονόλογο, μια εξομολόγηση ψυχής, που βιώνει τόσο έντονα την απουσία και τη μοναξιά, ώστε φτάνει στο σχήμα της υπερβολής: «κάθε σταγόνα και ένα εσύ». Οι εκφράσεις «αξιμέρωτη ανάγκη», «πρόθεση ναυαγισμένη» «σαν μοιρολατρία» δείχνουν ότι λείπει η ελπίδα για επικοινωνία και αλλαγή της κατάστασης. Ωστόσο, παρά την έκφραση της συναισθηματικής φόρτισης και της αδιέξοδης επιθυμίας, η ποιήτρια δεν παραδίδεται στο μελόδραμα, στην άκρατη συναισθηματολογία. Διατηρεί από την αρχή μια κριτική στάση («παραλογισμός», «παρεξηγημένος ήχος»), ενώ η έκφρασή της παίρνει ειρωνικές αποχρώσεις ιδιαίτερα στο τέλος του ποιήματος. Αντί για μια δραματική κορύφωση προτιμά την αποστασιοποιημένη, αλλά ίσως περισσότερο δραστηκή λύση. Η βροχή εντέλει το παρακάνει με αυτή την ατέρμονη

και κουραστική της επιμονή: «πολύ με ζάλισε απόψε η βροχή / μ' αυτή της τη μεροληψία». Η Κική Δημουλά χρησιμοποιεί και εδώ την ειρωνική γλώσσα και την παράδοξη ισορροπία ανάμεσα στο πάθος και τη λογική, τα στοιχεία δηλαδή που δίνουν ένα ιδιαίτερο ύφος στην ποίησή της. Η κατακλείδα του ποιήματος: «σαν όλα τ' άλλα να είναι αμελητέα / και μόνο εσύ, εσύ, εσύ» αποφορτίζει τη βαριά ατμόσφαιρα, αλλά διατηρεί το ρυθμό και τη γοητεία της ποιητικής γραφής.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Ναπολέον Λαπαθιώτης, «Νυχτερινό» στο Κώστας Στεργιόπουλος, *Η ανανεωμένη παράδοση*, Σοκόλης 1980, σ. 270.
2. Μήτσος Παπανικολάου, «Τοπίο» στο Κώστας Στεργιόπουλος, *Η ανανεωμένη παράδοση*, Σοκόλης 1980, σ. 386.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο φιλόλογος μπορεί να χρησιμοποιήσει ως παράδειγμα τη διάσημη παρήχηση του ταυ από την τραγωδία του Σοφοκλή *Οιδίπους τύραννος*: «τυφλός τα τ' ώτα τον τε νουν τα τ' όμματ' ει» (στ. 371), για να δείξει τη μακρά παράδοση του σχήματος. Εδώ η παρήχηση δίνει έμφαση στον τόνο της οργής του Οιδίποδα απέναντι στα λόγια του Τειρεσία. Στη συνέχεια μπορεί να ζητήσει από τους μαθητές να αναζητήσουν άλλες παρηχήσεις σε λογοτεχνικά κείμενα και να εξετάσουν την εντύπωση που αυτές δημιουργούν.
2. Εντοπίστε και σχολιάστε τις προσωποποιήσεις που υπάρχουν στο ποίημα.
3. Βρείτε τις ειρωνικές αποχρώσεις της γλώσσας και εξετάστε το μηχανισμό της αποστασιοποίησης, μέσα από τον οποίο η ποιήτρια αποφεύγει την άμεση έκθεση των βιωμάτων και των συναισθημάτων της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η λέξη, τχ. 84, 1989.

Δήμου Νίκος, «Στην τετράγωνη νύχτα της φωτογραφίας». *Σημειώσεις σε ποιήματα της Κικής Δημουλά*, Στιγμή 1991.

Μαρκίδης Μάριος, *Είναι και ποτέ. Ερμηνευτική πρόσβαση στα ποιήματα της Κικής Δημουλά*, Έρασμος 1989.

ΠΗΓΗ

Κική Δημουλά, «Τα πάθη της βροχής», *Το λίγο του κόσμου*, Στιγμή 1971, σ. 58-59.

ΤΖΕΝΗ ΜΑΣΤΟΡΑΚΗ

*Οι μεγάλοι***ΣΤΟΧΟΙ**

Να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ποίησης της μεταπολιτευτικής περιόδου και να προβληματιστούν γύρω από τις ιστορικές και ποιητικές αξίες που το ποίημα αναδεικνύει.

ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Ιστορικότητα – Συλλογικοί μύθοι

Η σχέση των γενεών και η συνέχεια

Η ποιητική γλώσσα της γενιάς του '70

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η πρώτη ποιητική συλλογή της Τζένης Μαστοράκη *Διόδια* (1972) με τα σύντομα ποιήματά της απηχεί το γενικό πνεύμα αμφισβήτησης που χαρακτήριζε τους πρωτοεμφανιζόμενους εκείνη την εποχή ποιητές της γενιάς του '70, το οποίο αντιμετώπιζε κριτικά τους συλλογικούς μύθους και τις συμβάσεις της μεταπολεμικής κοινωνίας. Στο ποίημα που ανθολογείται, η ποιήτρια ισορροπεί ανάμεσα σε ένα συναίσθημα τρυφερότητας και σε μια ειρωνική απόσταση από τους «μεγάλους» και τα βιώματά τους. Αυτά τα βιώματα έχουν τις ρίζες τους σε μια εποχή δύσκολη, αλλά και πολλαπλώς μυθοποιημένη. Εδώ όμως δεν προβάλλονται οι ηρωικές πράξεις ή τα τραγικά γεγονότα της Κατοχής όπως τα βλέπουμε στον κινηματογράφο ή τα διαβάζουμε στα βιβλία. Η ποιήτρια επιλέγει το μέσο άνθρωπο και την καθημερινότητά του: η γλώσσα της δεν έχει υψηλούς τόνους ή συναισθηματικές εξάρσεις, αλλά προσγειώνεται ρεαλιστικά στην καθημερινότητα. Υπαινικτικά δηλώνεται το κληρονομημένο βίωμα: η ζωή στη φτωχική συνοικία και οι δυσκολίες της επιβίωσης, οι ανεκπλήρωτες επιθυμίες της εφηβείας και η ποίηση του Καβάφη, υποδεικνύουν έμμεσα και τη δική της γενεαλογία. Το προσωπικό στοιχείο κρύβεται πίσω από έναν ουδέτερο και αποστασιοποιημένο λόγο, που αποφεύγει την άμεση εξομολόγηση. Το ποιητικό εγώ υποτάσσεται στον πληθυντικό αριθμό του εμείς. Είναι η εποχή της δικτατορίας και η αναζήτηση συλλογικότητας από την πλευρά της νέας γενιάς. Ο Αλέξης Ζήρας παρατηρεί ότι η Μαστοράκη «στα *Διόδια* είχε εμφανιστεί περισσότερο “στρατευμένη”, σε μια μορφή κοινωνικής ποίησης, η κριτική που ασκούσε απέναντι σε κοινωνικές αξίες, θεσμούς και καθιερωμένες αξίες ήταν πολύ οξύτερη, η γλώσσα της πιο ακατέργαστη και άμεση και ευθύβολη».

Γενικά για τη γλώσσα των νέων ποιητών της δεκαετίας του '70 γράφει ο Β. Στεριάδης:

«Διαβάζοντας τους στίχους των νέων έχεις την αίσθηση ότι βρίσκεσαι σε μια

συνεχή πρόκληση. Ο νέος προκαλεί τη γύρω του κοινωνία –το κατεστημένο και όσους επαναπαύονται σε όσα αυτό τους προσφέρει– με τη γραφή και τη γλώσσα του, όπως τους προκαλεί και με την εμφάνισή του: τα μακριά μαλλιά, τα παρδαλά και όσα τον διαφοροποιούν από το πλήθος. Και αυτή ακριβώς η ανάγκη της διαφοροποίησης αποτελεί την πρώτη μορφή αντικομοφορμισμού. Γιατί σε ολόκληρη την ποίηση που μας απασχολεί μάταια θα αναζητήσεις μια κατάφαση, που να αναφέρεται στο Χθες ή το Σήμερα [...] Η αλήθεια είναι ότι στην ποίηση αυτή, εκτός από εξαιρέσεις, δεν δηλώνεται ρητά το γεγονός ότι έχουμε δικτατορία. Προκύπτει όμως ξεκάθαρα από την εμφανή προσπάθεια να τρυπηθεί το κέλυφος κάποιας επιβεβλημένης σιωπής. Ίσως και αυτό να συντέλεσε στη διαμόρφωση του ιδιώματος. Ίσως και έτσι να λειτούργησε η στοιχειώδης άμυνα» («Το γλωσσικό ιδίωμα της γενιάς του '70», *Νεωτερική ποίηση* 4 και 5 Νοεμβρίου 1993, 1994).

Για το ίδιο θέμα, επίσης, γράφει η Νόρα Αναγνωστάκη:

«Η διακωμώδηση όχι μόνο σοβαρών πραγμάτων αλλά και της ίδιας της σοβαρότητας, μ' αυτό το είδος της ελαφριάς σατιρικής και χιουμοριστικής γλώσσας, που τη χρησιμοποιούν τόσο συχνά σε μια ασυνήθιστη έκταση και με έναν τρόπο εμφατικό, σχεδόν επιδεικτικό, οι περισσότεροι από τους νέους ποιητές μας. Χρησιμοποιούν τόσο σοβαρά την ασοβάρευτη γλώσσα τους, που αναιρούν την ελαφρότητά της».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Karen Van Dyck, «Οι ιστορίες για τα βαθιά της Τζένης Μαστοράκη και το κλεμμένο γράμμα», *Η Κασσάνδρα και οι λογοκριτές στην ελληνική ποίηση 1967-1990*, μτφρ. Παλμύρα Ισχυρίδου, Άγρα 2002.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Νόρα Αναγνωστάκη, «Το στοιχείο της σάτιρας και του χιούμορ στη νεότερη ποιητική γενιά», *Η κριτική της παντομίμας*, Κέδρος 1977.

Μιχάλης Γκανάς, «Χριστουγεννιάτικη ιστορία», *Γνάινα Γιάννενα*, Καστανιώτης 1989.

ΠΗΓΗ

Τζένη Μαστοράκη, «Οι μεγάλοι», *Διόδια*, Κέδρος 1972, σ. 27.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ

*Η τελευταία αρκούδα του Πίνδου***ΣΤΟΧΟΙ**

Να γνωρίσουν οι μαθητές ένα σημαντικό μεταπολεμικό συγγραφέα και να ευαισθητοποιηθούν σχετικά με ορισμένα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας που πραγματεύεται το κείμενο.

ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Η ζωή του Έλληνα μετανάστη

Το όνειρο της επιστροφής στην πατρίδα

Ο νόστος και η συναίσθηση της διάψευσης (παρρακμή του παραδοσιακού τρόπου ζωής, καταναλωτισμός, κοινωνική αποξένωση κ.ά.)

Η προσωπική αντίσταση του Σκουρογιάννη και η επανασύνδεσή του με τον τόπο του

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η διδασκαλία αυτού του κειμένου μπορεί να συνδεθεί με ένα προηγούμενο απόσπασμα από *Το διπλό βιβλίο* του Χατζή, που περιλαμβάνεται στα Κ.Ν.Λ. της Β' Γυμνασίου, αναφέρεται στις δύσκολες συνθήκες ζωής των Ελλήνων μεταναστών και προέρχεται από το κεφάλαιο «Ο Κάσπαρ Χάουζερ στην Έρημη χώρα». Αρκετές χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τη δομή και την αφηγηματική οργάνωση του βιβλίου δίνονται στο βιβλίο του καθηγητή της Β' Γυμνασίου.

Το παρόν απόσπασμα, μέσα από το νόστο του Σκουρογιάννη, θίγει βασικά το θέμα της κοινωνικής αλλοτρίωσης με τρόπο κατανοητό στους μαθητές της Γ' Γυμνασίου. Πολλοί μαθητές διαθέτουν ανάλογες παραστάσεις από την ιδιάζουσα κατάσταση που βιώνουν την περίοδο των καλοκαιρινών διακοπών στα χωριά τους, όπου συχνά επανακάμπουν για τους θερινούς μήνες εξωτερικοί και εσωτερικοί μετανάστες, γι' αυτόν το λόγο αντιλαμβάνονται εύκολα πώς εκδηλώνεται πρακτικά η, δυσεξήγητη θεωρητικά, έννοια της αλλοτρίωσης. Μπορούν επομένως να παρακολουθήσουν τη συναισθηματική κατάσταση του κεντρικού προσώπου του διηγήματος και να εντοπίσουν τους λόγους που επηρεάζουν καταλυτικά την ψυχρόσυνθεσή του. Ο Σκουρογιάννης ζούσε στη Γερμανία με τη νοσταλγία της παλιάς ζωής του χωριού του, όμως η εικόνα που αντίκρισε στην επιστροφή του από τη μια τον πληγώνει και από την άλλη τον κάνει απαθή. Εκείνος, αν και έλειπε χρόνια από τον τόπο του, επιμένει να συντηρεί μέσα του τις αξίες του παραδοσιακού τρόπου ζωής, νιώθει όμως τώρα την ψυχική αποξένωση και, κατά κάποιο τρόπο, το όνειρο της επιστροφής του διαφεύδεται. Ο θεληματικός, αλλά και μονόχωτος, χαρακτήρας του γρήγορα πάντως τον ωθεί να οικειωθεί για μία ακόμα

φορά τη μοναξιά του. Αφού τακτοποιήσει τις πρακτικές υποθέσεις του, πλησιάζει το φυσικό τοπίο του χωριού του, που έμεινε ανέπαφο, συναρτημένο με τις συνηθισμένες ανθρώπινες επεμβάσεις των ανθρώπων που ζουν και εργάζονται στο βουνό. Η ψυχή του ηρεμεί και νιώθει επιτέλους τη χαρά της επιστροφής που τόσο ονειρεύτηκε. Νιώθει ότι ανήκει στους τελευταίους μιας νοοτροπίας και μιας εποχής, μοναχική φύση που μετά τη δοκιμασία επέστρεψε και επιθυμεί να ζήσει πια στον ανοικτό αέρα της πατρίδας, όπως οι αρκούδες που σπάνια πια συναντά κανείς στην οροσειρά του Πίνδου.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Κ.Π. Καβάφης, «Ιθάκη», *Ποήματα*, τόμ. 1, Ίκαρος 1983, σ. 23.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Πατί και προς ποιες περιοχές οι Ντομπρινοβίτες ξενιτεύονται; Πώς επιδρά στον τόπο τους η μετανάστευσή τους;
2. Πώς νιώθει ο Σκουρογιάννης μετά την επιστροφή του στην πατρίδα και γιατί αναπολεί τους φίλους του στο ελληνικό καφενείο της Γερμανίας;
3. Πώς διαφοροποιείται ο Σκουρογιάννης από τους υπόλοιπους συγχωριανούς του και γιατί; Σημειώστε ενδεικτικές εκφράσεις του κειμένου που δηλώνουν αυτήν τη διαφοροποίηση.
4. Συγκρίνετε τη σημασία που έχει η Ιθάκη για τον ομιλητή του καθαφικού ποιήματος και το ηπειρώτικο χωριό Ντομπρίνοβο για το Δημήτριο Σκουρογιάννη στο απόσπασμα του Δ. Χατζή.
5. Δείτε την κινηματογραφική ταινία *Η τελευταία αρκούδα του Πίνδου* που σκηνοθέτησε η Μέμη Σπυράτου, η οποία βασίζεται στο ομώνυμο διήγημα του Χατζή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αποστολίδου Βενετία, *Λογοτεχνία και ιστορία στη μεταπολεμική αριστερά. Η παρέμβαση του Δημήτρη Χατζή*, Πόλις 2003.
Η λέξη, τχ. 144, 1998 [αφιέρωμα].
 Μηλιώνης Χριστόφορος, «Δ. Χατζής: Το διπλό βιβλίο», *Με το νήμα της Αριάδνης*, Σοκόλης 1991, σ. 91-102.
 Παγανός Γιώργος, *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 8, Σοκόλης 1988, σ. 172-205.

ΠΗΓΗ

Δημήτρης Χατζής (1913-1981), «Η τελευταία αρκούδα του Πίνδου», *Το διπλό βιβλίο*, Καστανιώτης 1977², σ. 125-132.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ

*Ζητείται ελπίς***ΣΤΟΧΟΣ**

Να γνωρίσουν οι μαθητές ένα αντιπροσωπευτικό μεταπολεμικό διήγημα του Αντώνη Σαμαράκη.

ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Το γενικό αίσθημα φόβου και ανασφάλειας στη δεκαετία του '50

Η διαταραγμένη ανθρώπινη ψυχολογία και η ιδεολογική σύγχυση της εποχής

Η αναζήτηση ελπίδας

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Το διήγημα αποδίδει με απλό και άμεσο τρόπο την ψυχροπολεμική ατμόσφαιρα και την αβεβαιότητα που έζησαν οι άνθρωποι της μεταπολεμικής εποχής. Αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα γραφής του Αντώνη Σαμαράκη, ο οποίος επιλέγει τα θέματά του από τον καθημερινό κοινωνικό περίγυρο και τα παρουσιάζει με ανθρωπιστική διάθεση, με στόχο να ανακαλύψει μέσα στις αρνητικές ιστορικές συνθήκες αισιόδοξα και ελπιδοφόρα μηνύματα για τον πάσχοντα άνθρωπο. Ο τρίτοπρόσωπος αφηγητής στο διήγημα μπορεί να ταυτιστεί με το συγγραφέα. Η ψυχολογία του είναι παθητική, δε στηρίζεται πια σε καμιά ιδεολογική πίστη, και βασανίζεται από αισθήματα συλλογικής ανασφάλειας και προσωπικής διάψευσης. Η απογοήτευσή του μεγαλώνει μες στη μουντή ειδησεογραφία των εφημερίδων, όπου από τη μια παραλύνει η κοινωνική δυστυχία και από την άλλη διαφαίνεται η ισοπεδωτική κοινωνική αλλοτρίωση της εποχής. Αποφασίζει λοιπόν να εκφράσει την έντονη υπαρξιακή του ανάγκη μέσα από τις «Μικρές Αγγελίες», ζητώντας απελπισμένα μια ελπίδα... Παρά τη φορτισμένη ατμόσφαιρα της ιδεολογικής κρίσης και του υπαρξιακού άγχους στο διήγημα, διασώζεται μια χαραμάδα ελπίδας μέσα στη σκληρή και απρόσωπη κοινωνική πραγματικότητα: η πίστη στον άνθρωπο.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Μένης Κουμανταρέας, απόσπασμα από *Τα μηχανάκια* (1962) στα Κ.Ν.Α. της Β' Γυμνασίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δασκαλόπουλος Δημήτρης, *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 7, Σοκόλης 1988, σ. 54-72. *Η λέξη*, τχ. 109, 1992 [αφιέρωμα].

Κοτζιάς Αλέξανδρος, *Μεταπολεμικοί πεζογράφοι*, Κέδρος 1982, σ. 136-143.

Παππάς Κώστας, *Αντώνης Σαμαράκης. Το έργο του*, Σμίλη 1988.

Σαχίνης Απόστολος, *Νέοι πεζογράφοι*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας 1965, σ. 163-204.

ΠΗΓΗ

Αντώνης Σαμαράκης (1919-2002), «Ζητείται ελπίς», *Ζητείται ελπίς* (1962), Ελευθερουδάκης χ.χ.²⁰, σ. 67-71.

ΚΩΣΤΑΣ ΤΑΧΤΣΗΣ

Κι έχουμε πόλεμο!

ΣΤΟΧΟΙ

Να γνωρίσουν οι μαθητές ένα δείγμα από το σημαντικό πεζογράφημα *Το τρίτο στεφάνι* του Κ. Ταχτσή. Να καλλιεργηθεί ο προβληματισμός τους γύρω από τις ιδιωτικές και ανθρώπινες όψεις μιας κρίσιμης ιστορικής στιγμής, όψεις που είναι αθέατες για τους μεταγενέστερους, καθώς καλύπτονται από τη δημόσια διάσταση και την κατοπινή εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων.

ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Προσωπικές και συλλογικές αντιδράσεις προστά σε ένα σημαντικό συμβάν
Μικροσκοπική ανίχνευση του πατριωτικού αισθήματος
Προφορικότητα, μαρτυρία

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Το απόσπασμα από *Το τρίτο στεφάνι* του Κώστα Ταχτσή σκιαγραφεί τις αντιδράσεις των μελών μιας μικροαστικής αθηναϊκής οικογένειας, καθώς και προσώπων του κοινωνικού τους περιγύρου, την κρίσιμη στιγμή της έκρηξης του πολέμου του 1940. Τη στιγμή αυτήν, ιδεολογικές στάσεις, προσωπικά συναισθήματα και ανθρώπινες σχέσεις, που παραπέμπουν στο πεδίο της ιδιωτικής καθημερινότητας, παίρνουν άλλες διαστάσεις εξαιτίας της τρομακτικής αναγγελίας του πολέμου. Οι ειρωνικές περιστάσεις που προκύπτουν ξαφνικά δημιουργούν ανάμεικτα αισθήματα (φόβο, ταραχή, αλλά και χιουμοριστική διάθεση) στους σατισμένους πρωταγωνιστές του κεμένου. Η υπηρέτρια κλαίει αναλογιζόμενη τη μοίρα των στρατευμένων αδερφών της, ενώ την ίδια στιγμή αναφέρεται στη Μαρία ως «ου Μπούφους». Ο Θόδωρος επιστρέφει στο σπίτι του κουρασμένος και, έχοντας ήδη πληροφορηθεί την είδηση του πολέμου, λέει: «Μαμάκα, μη με ξυπνήσετε ακόμα και να πέφτουν μπόμπες». Ο τομεάρχης της μεταξικής νεολαίας προετοιμάζει τα παιδιά για τον πόλεμο, βάζοντάς τα να στολίσουν την αίθουσα «με χάρτινες σημαίες κι εικόνες των ηρώων του '21».

Οι πρωταγωνιστές του κεμένου διαισθάνονται τη βαρύτητα της ιστορικής στιγμής που ζουν, αλλά δεν έχουν ακόμη προφτάσει να την επεξεργαστούν και να συνειδητοποιήσουν πλήρως τη σημασία της. Η συγκεχυμένη τους ψυχολογία μετα-

φέρεται στον αναγνώστη ανόθευτη, καθώς ο συγγραφέας αποφεύγει να παρεμβάλλει στην αφήγηση προβολές στο μέλλον – δηλαδή στην πραγματική εμπειρία του πολέμου και της Κατοχής. Ο οριακός χαρακτήρας των περιστάσεων, εξάλλου, τονίζεται με τη συγκλονιστικά φυσική και άμεση εκδήλωση της ιδεολογικής μεταστροφής του Αντώνη. Ο σύζυγος της Νίνας, που ως το προηγούμενο βράδυ φλυαρούσε υπερθεματίζοντας για το φιλελληνισμό των χιτλερικών, έρχεται ξαφνικά σε επαφή με την πραγματικότητα και «μεταμορφώνεται» σε συγκινημένο πατριώτη. Πρόκειται ασφαλώς για το ισχυρότερο θεματικό κέντρο του κειμένου, από το οποίο εξακτινώνονται οι ομόλογες αλλά ήσσονες διακυμάνσεις των άλλων χαρακτήρων του. Ο χειμαρρώδης και εμφιατικά προφορικός λόγος της αφήγησης, λόγος που παρακολουθεί ανελλιπώς τις συναισθηματικές ταλαντεύσεις της Νίνας και εστιάζει με δεινή παρατηρητικότητα στις πιο μικροσκοπικές λεπτομέρειες, πείθει για την αλήθεια του περισσότερο με τους όρους της προφορικής μαρτυρίας παρά με εκείνους της πεζογραφικής αληθοφάνειας. Αυτή η αρετή, εξάλλου, αποτελεί το κορυφαίο επίτευγμα του μοναδικού μυθιστορήματος του Κώστα Ταχτσή.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. «Εξιστορεί μια ηπειρώτισσα νοικοκυρά», *Ο κοινός λόγος*, τόμ. 1, επιμέλεια Έλλη Παπαδημητρίου, Ερμής 1984, σ. 93-97.
2. Δημήτριος Βικέλας, *Λουκής Λάρας*, επιμέλεια Μαριάννα Δήτσα, Ερμής 1991, σ. 1-10.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Σύμφωνα με μια άποψη, η εμπειρία του πολέμου ενισχύει το αίσθημα της κοινότητας και της αλληλεγγύης, φέρνει τους ανθρώπους πιο κοντά. Ποια σημεία του κειμένου δείχνουν αυτήν τη λειτουργία;
2. Πώς αντιμετωπίζουν το παιδί (Άκης) και η ενήλικη αφηγήτρια (Νίνα) το στολισμό του υποτομέα της ΕΟΝ;
3. Συγκρίνετε πώς εκφράζεται ο πατριωτισμός στο κείμενο του Ταχτσή και στον προφορικό, καταγραμμένο λόγο της Ηπειρώτισσας νοικοκυράς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαρίκας Βάσος, *Συγγραφείς και κείμενα*, τόμ. 1, Ερμής 1975, σ. 149-151.
 Κοτζιάς Αλέξανδρος, *Μεταπολεμικοί πεζογράφοι*, Κέδρος 1982, σ. 154-157.
 Παπαγεωργίου Κώστας, *Η μεταπολεμική πεζογραφία*, τόμ. 7, Σοκόλης 1992, σ. 250-289.
 Σαχίνης Απόστολος, *Μεσοπολεμικοί και μεταπολεμικοί πεζογράφοι*, Κωνσταντινίδης, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 197-200.

ΠΗΓΗ

Κώστας Ταχτσής (1927-1988), *Το τρίτο στεφάνι* (1963), Εξάντας 1987, σ. 183-187.

ΡΕΑ ΓΑΛΑΝΑΚΗ

Η μεταμφίεση

ΣΤΟΧΟΣ

Να γνωρίσουν οι μαθητές ένα δείγμα γραφής μιας σημαντικής και πολυβραβευμένης πεζογράφου της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας, η οποία αξιοποιεί ιστορικό υλικό.

ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΚΕΝΤΡΑ

Γυναικείοι και αντρικοί ρόλοι

Ο «έρωτας της λευτεριάς» και ο «έρωτας της τέχνης»

Η ατμόσφαιρα των πατριωτικών και επαναστατικών κινημάτων

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η Ελένη Αλταμούρα (1821-1900) ήταν κόρη του καπετάνιου των Σπετσών Ιωάννη Μπούκουρη, ο οποίος πήρε ενεργό μέρος στην ελληνική επανάσταση και μετά την ανεξαρτησία ίδρυσε το πρώτο θέατρο της Αθήνας, μόλις η πόλη έγινε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους. Η Ελένη, προικισμένη με το ταλέντο της ζωγραφικής, πήρε τη μεγάλη απόφαση, ύστερα από τη μαθητεία της στην Αθήνα κοντά στο ζωγράφο Ραφαέλο Τσέκολι, να σπουδάσει ζωγραφική στην Ιταλία. Ο πατέρας της, υποχωρώντας μπροστά στο πείσμα και στον ισχυρό χαρακτήρα της κόρης του, δίνει τη συγκατάθεσή του σε αυτό το τολμηρό εγχείρημα και τη συνοδεύει ως τη Ρώμη το 1848, τη χρονιά των μεγάλων ευρωπαϊκών επαναστάσεων. Η Ελένη, έχοντας μάθει την τέχνη της μεταμφίεσης κοντά στους ηθοποιούς του πατέρα της, ντύνεται άντρας, για να γίνει δεκτή στη Σχολή των Ναζαρητών, όπου απαγορευόταν η φοίτηση γυναικών. Με αυτήν τη μεταμφίεση θα ζήσει στη Ρώμη και στη Φλωρεντία. Με αυτήν τη μεταμφίεση θα γνωρίσει και θα ερωτευτεί το ζωγράφο Σαβέριο Αλταμούρα, με τον οποίο θα αποκτήσει τρία παιδιά. Αργότερα, για να νομιμοποιήσει τη σχέση τους, ασπάζεται τον καθολικισμό. Όταν ο Σαβέριο την εγκαταλείπει παίρνοντας μαζί του το μικρότερο γιο τους, η Ελένη επιστρέφει στην Ελλάδα με τα δύο μεγαλύτερα παιδιά της, τα οποία πεθαίνουν σε νεαρή ηλικία από φυματίωση. Τότε η Ελένη παύει πια να ζωγραφίζει και αποσύρεται στις Σπέτσες, όπου ζει ως το τέλος της ζωής της μέσα στο πένθος, ενώ, καθώς φημολογείται, αναζητά μέσα από τη μαγεία και τη σολομωνική τρόπους, για να επικοινωνήσει με τα πεθαμένα παιδιά της.

Το μυθιστόρημα *Ελένη, ή ο Κανένας* χωρίζεται σε τρία άνισα μέρη και σε είκοσι τέσσερα κεφάλαια, τα οποία φέρουν αρίθμηση από το Α ως το Ω, έτσι ώστε να θυμίζουν ομηρικό έπος. Το *Κανένας* του τίτλου παραπέμπει βεβαίως και στην *Οδύσσεια*, χωρίς φυσικά να εξαντλείται εκεί η σημασία του για το μυθιστόρημα. Το πρώτο και το τελευταίο μέρος του βιβλίου είναι γραμμένα σε τριτοπρόσωπη αφήγηση και η φωνή του αφηγητή ακούγεται φαινομενικά ουδέτερη, χωρίς ιδιαίτερους συναισθηματικούς λυρικούς τόνους. Στα μέρη αυτά η αφήγηση είναι γραμμική, τα γεγονότα του παρελθόντος εμφανίζονται με ευταξία. Αντίθετα, στο μεσαίο και μεγαλύτερο σε έκταση μέρος του βιβλίου η αφήγηση κυριαρχείται από έναν πρωτοπρόσωπο εξομολογητικό λόγο, που μοιράζεται σε εναλλασσόμενες ενότητες με ορθά και πλάγια γράμματα. Στα ορθά αφηγείται τη ζωή της και στα πλάγια συνομιλεί με τους νεκρούς της. Το απόσπασμα που έχει επιλεγεί προέρχεται από το πρώτο μέρος του βιβλίου. Στο πρώτο μέρος του βιβλίου αναφέρεται το παρακάτω κριτικό απόσπασμα της Μάιρης Μικέ (βλ. βιβλιογραφία):

«Σε ολόκληρο αυτό το πρώτο μέρος υπάρχουν πλήθος σημάτων που προοικονομούν τόσο την απόφαση της ηρωίδας να ντυθεί άντρας, όσο και τις συνέπειες που θα έχει αυτή η μεταμφίεση στη μετέπειτα ζωή της. Άλλωστε στο τμήμα αυτό πλανιέται ως φάσμα η μορφή της Λασκαρίνας Μπουμπουλίνας, της κυράς των Σπετσών, που αναλαμβάνει αντρικά καθήκοντα και φορά αντρικά ρούχα την ώρα της δράσης (όπως και τόσες άλλες μυθολογικές ηρωίδες ιστορικών μυθιστορημάτων) και που μπορεί να λειτουργεί δυνάμει ως πρότυπο του βίου της Ελένης: ο έρωτας της λευτεριάς στη μία και ο έρωτας της τέχνης στην άλλη οδηγούν στο ίδιο εγχείρημα, της παρενδυσίας.

Στο δεύτερο τμήμα, όπου κυριαρχεί η φωνή της ηρωίδας, μπορεί να παρακολουθήσει κανείς τη στάση της ίδιας απέναντι στη μεταμφίεσή της (διαφορετικοί είναι οι λόγοι που προβάλλονται στον πατέρα για το εγχείρημα της παρενδυσίας, λόγοι ασφάλειας σε μια περίοδο πολιτικά ταραγμένη), να διαπιστώσει τις αλλεπάλληλες εναλλαγές των εγώ, τις κατασκευές νέων ταυτοτήτων, τις οριοθετήσεις νέων περιοχών, τον ευνουχισμό του (ερωτικού) σώματος όσον καιρό διαρκεί η αποκλειστικότητα του έρωτα της τέχνης. “Έπρεπε να ξεχάσω το δικό μου σώμα και το κρυμμένο θηλυκό και το ψευδεπίγραφο αρσενικό, αν ήθελα να λέγομαι ζωγράφος.”

Ακόμα, μπορεί κανείς να διαπιστώσει σε αυτό το κεντρικό τμήμα της αφήγησης την ανακοπή του ταξιδιού της γνώσης από την ορμητική εισβολή του έρωτα για το Σαβέριο.

Για μία ακόμα φορά, όπως συμβαίνει, τηρουμένων των αναλογιών, και στην *Πάπισσα Ιωάννα*, ο έρωτας αποδεικνύεται καταστροφικός και ανασταλτικός σε γυναίκες που τολμούν να διεκδικήσουν αντρικά προνόμια (εκεί εξουσίας, εδώ γνώσης)».

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Claude Fauriel, «Ο Ξενιτευτός», *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, τόμ. 1, επιμέλεια Αλέξης Πολίτης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999, σ. 255.

*Τώρα μαϊιά, δροσιά, τώρα το καλοκαίρι,
τώρα κι ο ξένος βούλεται να πάγει στα δικά του.
Νύχτα σελώνει τον μαύρον του, νύχτα τον καλιγώνει,
βάνει τα πέταλ' αργυρά, καρφιά μαλαγματένια,
και χαλινάρι όμορφο, όλο μαργαριτάρια.
Η κόρη οπού τον αγαπά, η κόρη οπού τον θέλει,
κηρί κρατεί και φέγγει του, ποτήρι και κερνά τον,
κι όσα ποτήρια τον κερνά, τόσες φορές τον λέγει
«Για πάρ' με, πάρ' μ', αφέντη μου, κι εμένα μετ' εσένα,
να μαγειρεύω να δειπνάς, να στρώνω να πλαγιάζεις,
να στρώνω και την κλίνη μου κοντά 'πό τη δική σου».
«Εκεί που πάνω, κόρη μου, κοράσιο δεν παγαίνει,
μόν' όλο άνδρες πάμ' εκεί, νέοι και παλικάρια».
«Για στόλισέ με φράγκικα, δώσ' μου κι ανδρικά ρούχα,
δώσ' μου και άλογο γοργό, με σέλα χρυσοωμένη,
και να τραβήξω σαν εσύ, σαν παλικάρι να τρέξω.
Μόν, πάρ' με, πάρ' μ', αφέντη μου, κι εμένα μετ' εσένα».*

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Βασικό κοινό στοιχείο ανάμεσα στην Ελένη και στην Μπουμπουλίνα είναι το αντρικό φέροσιμο. Για ποιους λόγους χρησιμοποιεί η καθεμιά τη μεταμφίεση;
2. Με βάση το κείμενο, αλλά και τις δικές σας προσωπικές εκτιμήσεις για την Ελένη, περιγράψτε το χαρακτήρα της.
3. Πώς και γιατί συνταιριάζονται «στον ίδιο κύκλο» τα ονόματα «Ελένη» και «Κανέννας»;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μικέ Μαιρή, *Μεταμφιέσεις στη νεοελληνική πεζογραφία (19ος-20ός αιώνας)*, Κέδρος 2001, σ. 326-347.
- Μπερλής Άρης, «Ο περίκλειστος κόσμος των γυναικών», *Η Καθημερινή*, 7.7.1998.
- Πολίτη Τζίνα, «Το πένθος της ιστορίας», *Η ανεξακριβωτη σκηνή*, Άγρα 2001.
- Σημείο-Φυλλάδιο 1*, Λευκωσία 2000.
- Τσιριμώκου Λίζυ, «Ασκήσεις μνήμης», *Εσωτερική ταχύτητα*, Άγρα 2000, σ. 353-361.

ΠΗΓΗ

Ρέα Γαλανάκη (1974), *Ελένη, ή ο Κανέννας*, Άγρα 1998, σ. 69-74.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δάλλας Γιάννης, *Πλάγιος λόγος*, Καστανιώτης 1990.

Η μεταπολεμική πεζογραφία, Ανθολογία, Σοκόλης.

Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1955), επιστημονικό συνέδριο, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας 1997.

Μαρωνίτης Δ.Ν., *Ποιητική και πολιτική ηθική*, Κέδρος 1976.

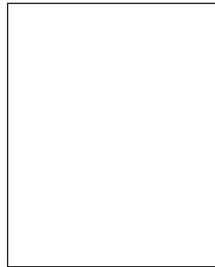
Μουλλάς Παν., *Για τη μεταπολεμική μας πεζογραφία*, Στιγμή 1989.

Πρακτικά του Πρώτου Συμποσίου Νεοελληνικής Ποίησης, τόμ. 1, 2, Γνώση 1982.

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης δώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.